

Vertimo kraštotyra. Marijampolės regiono vertimo istorijos atvejis

Vida Vilkienė

Vertimo studijų katedra

Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas

Filologijos fakultetas, Vilniaus universitetas

Department of Translation and Interpreting Studies

Institute for Literary, Cultural and Translation Studies

Faculty of Philology, Vilnius University

vvilkienu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1735-8482>

Santrauka. Straipsnyje trumpai aptariamos kultūrinės ir geopolitinės priežastys, leidusios pietvakarių Lietuvos Marijampolės regionui tapti vertėjų veiklos lopšiu. Jame pateikiamos labai glaustos nuorodos į asmenis, nusipelnčius vertimo praktikai ir mokslui dėl jų vertimo veiklai būdingų skirtingų paskatų ir tikslų. Daugelis Marijampolės krašto asmenybių rašytojų ir poetų, kurie čia gimė, mokėsi ir gyveno, vertė iš daugelio įvairių Europos kalbų, siekdami pristatyti Lietuvai pasaulio kultūrą ir skatindami ją pažinti. Jie gilinosi į vertimo teoriją, vertimo rūšis, tyrinėjo vertimą, nagrinėjo įvairius grožinės verstinės literatūros klausimus. Nors straipsnyje apsiribojama vos vienu regionu, aptariama vertėjų veiklos svarba tautinės valstybės kūrimui ir jos kalbos išsaugojimui.

Pagrindiniai žodžiai: vertimas, vertimo kraštotyra, raida, istorija

Translation Ethnography: A Case Study of Translation History in the Marijampole Region of Southwest Lithuania

Abstract. The cultural and geopolitical reasons that led the Marijampole region of southwestern Lithuania to become a cradle of translation activities are discussed in the paper. Brief references regarding the cultural elite, and cultural and political activists starting from the middle of the 19th century are provided: they deserve consideration because of different incentives and goals inherent in their lifetime activities and their input into translation. Many writers of the Marijampole region who were born, educated and lived there would translate from different European languages to introduce the culture of the world to Lithuanians and encourage them to be proud of their own identity. Some of them, especially linguists, pioneered theories of translation. They conducted research on translation and analyzed various issues of translated literature. Although the article limits itself to just one region, it deals with the importance of translation activities as a strengthening factor of the nation-state and preservation of its language.

Keywords: translation, translation ethnography, development, history

Terminas „vertimo kraštotyra“ nedažnai vartojamas, tačiau šis straipsnis aiškiai nusako jo reikšmę. Nuo pat devynioliktojo amžiaus Lietuvos regionuose, kai pradėjo reikštis tautinė savimonė, o gal ir anksčiau, vertimo veiklai buvo būdingos skirtingos paskatos, tikslai ir, galiausiai, veiklos rezultatai. Čia aptariame geopolitines ir kultūrinės priežastis, leidusias pietvakarių Lietuvos Marijampolės regionui tapti vertėjų veiklos lopšiu, ir pateikiame labai glaustas nuorodas į asmenis, vienaip ar kitaip nusipelnčius vertimo praktikai ir mokslui, padėjusius pagrindus vertimo tradicijai ir įtvirtinusius literatūrinės lietuvių kalbos pagrindus.

„Europos kalba – vertimas“ – šia Umberto Eco mintimi išreikštas Europą vienijančios kultūros, estetinių, dvasinių ir vertybinių nuostatų mikrokosmosas, kurio jungiamoji jėga yra vertimas. Kiekvienos tautos savivoka ir kultūra, jos santykis su kitomis kultūromis visų pirma reiškiasi per vertimą, per galimybę suvokti, interpretuoti ir pateikti supančio pasaulio realijas priimančios kultūros kalbos priemonėmis (Sturge 2007; Kalarikkal 2012) Šiandieną vertimo rūšys, teorijos, tikslai ir praktikos yra pripažinti, tyrinėjami ir tobulinami visais lygmenimis, tai – akademinio parengimo ir profesinės veiklos sritis. Tačiau minėtasis vertimo mikrokosmosas susikūrė toli gražu ne dabar, ieškoti jo ištakų tektų žmonijos istorijos aušroje ir istorijos palikime stebėti jo kuklią, tarsi savaiminę, raidą priklausomai nuo visuomenės poreikių bei siekių. Būtent tokią vertimo raidą – priklausančią nuo asmenybių talentų, kultūros ir visuomenės reikmių – norėčiau aptarti, apsiribodama vos vienu Lietuvos regionu. Šiame straipsnyje pristatau savo tyrimą, kokie vertėjai, gimę, mokęsi ar gyvenę ir dirbę pietų Lietuvos Marijampolės regione, užsienio literatūros kūrinius vertė, tariant Umberto Eco žodžiais, kad „pasakytų beveik tą patį dalyką kita kalba“ (Klioštoraitytė 2011).

Pradėsiu nuo to, kad Marijampolė – miestas Lietuvos pietvakarinėje dalyje – yra sostinė krašto, kurį vadina etnonimu *Sūduva*. (Yra ir kitas vardas – *Suvalkija*, labiau girdėtas, dažnai vartojamas. Remiuosi istorikų ir kalbininkų teiginiais ir renkuosi pirmąjį, nes *Sūduvos* vardas pasaulio istorijoje paminėtas maždaug prieš 1860 metų, Lietuvos – prieš tūkstantį, o Suvalkijos – įteisintas tik 1867 m. (Urbanavičienė 2013). *Sūduvos* ribos nėra tiksliai apibrėžtos; dabartinis kraštovaizdis susidarė ištirpus ledynams, žemė, kadaise beveik ištiesai užaugusi miškais, dabar yra žemdirbių kraštas, ji derlinga, čia gausu upių, upelių ir ežerų. *Sūduvos* šiaurinėje dalyje gyvenę lietuviai išlaikė senuosius lietuviškus papročius ir kalbą, o pagal tarmės ypatybes jie skirstomi į kapsus ir zanavykus; *Sūduvos* pietinės dalies gyventojai vadinami dzūkais. Dėl buvusios senųjų *sūduvių*, jotvingių, kalbos lingvistai nesutaria. Iš 1545 m. dviejų prūsų katekizmų pratarmės matyti, kad *sūduviai* supratę lietuviškai ir prūsiškai. Zanavykų tarmė yra virtusi lietuvių bendrine kalba (Kviklys 1966).

Marijampolė – sudėtingos praeities Lietuvos miestas, vienas jauniausių, *Sūduvos* etnografinio regiono sostinė; Marijampolės regionas apima Kalvarijos, Kazlų Rūdos,

Marijampolės, Šakių ir Vilkaviškio kraštą (Povilaitis 2020). Nacionalinių valstybių atgimimo ir stiprėjimo metu šiam regionui teko reikšmingas vaidmuo, įtvirtinant lietuvių kalbos ir kultūros pozicijas, puoselėjant lietuviškumo dvasią – netoliese esanti Lenkija ir Rytų Prūsija visais laikais darė didelę įtaką regionui, neretai prisiimdamas kultūros nešėjų vaidmenį, suprantama, kitomis kalbomis. Nenuostabu, kad lietuvių kalbos išlaikymas XIX–XX amžių sandūroje įgijo ne tik kultūrinę, bet ir politinę reikšmę. Itin svarbiu pareiškimu apie lietuvių tautinį apsisprendimą tapo Marijampolės gimnazijos įkūrimas (1867–1870) ir jos tolesnė veikla. Išugdžiusi visą plejadą iškilų Lietuvos kultūros asmenybių Marijampolės gimnazija (nuo 1920-ųjų – Rygiškių Jono gimnazija) buvo ir tebėra viena iš geriausių Lietuvos gimnazijų.

Šioje švietimo įstaigoje mokėsi ir brendo lietuvių literatūros ir poezijos pradininkai, rašytojai, poetai, dramaturgai. Didžiuma jų buvo ir vertėjai, mokėję įvairių kalbų. Marijampolės gimnazijos tautinė dvasia ugdė domėjimąsi kalbomis, rodė kryptį, pasirenkant gyvenimo kelią ir veiklas (Miškinis 1995). 2015-ųjų metų pavasarį didžiausias *Sūduvos* krašto naujienų portalas „Sūduvos gidas“ skelbė apie „Leidybos idėjų“ centro išleistus du tomus, kuriuose aprašomos „Asmenybės. 1990–2015 m. Lietuvos pasiekimai“ (2015); dvitomyje surinktos daugiau nei dvidešimt tūkstančių įvairiausių sričių iškilų asmenų biografijos. Keturiasdešimt aštuoni tarp jų – Marijampolės krašto šviesuoliai. Taigi, ne vienas iškilus žmogus pradėjo čia savo kelią, kiekvienas jų kuria istoriją, yra reikšminga šio krašto istorijos dalis.

Žaliuojančiu medžiu vertimą vaizdingai pavadinęs Vytautas Visockas (1980: 7) pastebi, kad „Lietuvos kultūros raidoje verstinė literatūra turi galias šaknis“. Marijampolės krašto rašytojai ir poetai, tarp jų – Marijampolės gimnazijos auklėtiniai ir mokytojai – savo verstiniiais literatūros kūriniais maitino vertimo medį nuo pat XIX amžiaus vidurio, skubėdami pristatyti Lietuvai pasaulio kultūrą, skatindami ją pažinti.

Devynioliktojo šimtmečio pirmoje pusėje Kubilėliuose, netoli Šakių, gimęs **Jonas Jablonskis** (1860–1930) mokėsi Marijampolės gimnazijoje, kur atsiskleidė jo neeiliniai gabumai kalboms – liudininkų parodymais dar šeštoje klasėje senąsias graikų ir lotynų kalbas mokėjęs geriau už savo mokytojus. Gimtosios lietuvių kalbos puoselėtojas, literatūrinės lietuvių kalbos normintojas pats buvo ir vertėjas, savo paties vertimais valęs ir gražinęs verstinės literatūros kalbą. Pirmas žinomas Jono Jablonskio vertimo darbas, atliktas drauge su Vincu Kudirka, – pagal Elzės Ožeškienės apysaką parašyto perdirbinio vertimas. Dominykas Urbas, aptardamas Jono Jablonskio indėlį į vertimo aruodus, tarp kitų dalykų atkreipė dėmesį į aukštus reikalavimus, keltus verstiniams tekstams: „jo palikimas vertimų srityje – nėra pats didžiausias, anglų ir prancūzų kalbų jisai mažai mokėjęs, bet vertimų iš lenkų, rusų kalbų sąrašas – labai gausus. Ruošta medžiaga vadovėliams ir skaitymo knygoms – švietėjo darbas. Visų pirma jis iš vertimo reikalavo kalbinės kultūros: kad būtų turtinama mūsų raštų kalba, kad būtų plečiama

literatūrinės kalbos bazė, kad ta kalba būtų ugdoma graži, sklandi, taisyklinga. Antra, jis iš vertimo reikalavo literatūrinės kultūros: kad vertimas būtų ne pažodiškas, vadinasi, kad vertėjas išmanytu, ką reiškia perteikti turinio esmę, idėją ir vaizdą, bet ne žodžių lukštus; reikalaujavo, kad vertėjas savo darbą atliktų teisingai, sąžiningai, valyvai“ (Urbas 1962). Jonas Jablonskis į literatūros veikalų vertimus žiūrėjo kaip į skaitytojų pasaulėvaizdžio turtinimo priemonę; per juos, nelyginant pro langus, skaitytojas turįs pamatyti daugiau pasaulio, tapti šviesesnis, kultūringesnis. Bet kad taip būtų, pirmiausia kultūringas turėtų būti pats vertėjas.

Devynioliktojo šimtmečio vidurio švietėjas, poetas **Petras Arminas-Trupinėlis** (1853–1885), gimęs Deksnėškioje šalia Gižų, dirbęs Marijampolės gimnazijos lietuvių kalbos mokytoju, buvo ir vertėjas (Peckus 1992). Pirmąjį meninį vertimą – Aleksandro Puškino baladę „Skendinys“ paskelbė 1884 m., vertė Ludwiko Władysława Kondratowycziaus eilėraščius iš lenkų kalbos, iš rusų kalbos – Ivano Krylovo, Ignacy'o Krasicki'o pasakėčias (Peckus 1992: 198).

Devynioliktojo šimtmečio viduryje Marijampolės krašte, Paežeriuose netoli Vilkaviškio gimęs **Vincas Kudirka** (1858–1899) buvo garsus visuomenės veikėjas, poetas, satyrikas, publicistas, literatūros kritikas ir vertėjas. Vertimai sudaro didžiausią jo kūrybinio palikimo dalį. „Kaip ir viską savo gyvenime, taip ir vertimus V. Kudirka rinkosi. Tik vienas kitas jo verstas kūrinys šiandien atrodo atsitiktinis“, teigė Aldona Vaitiekūnienė (1980). Matydamas, kad lietuvių literatūrai stokoja meninio lygio, vertė visuotinės literatūros kūrinius – poetines dramas: iš anglų kalbos – George'o Gordono Byrono, iš vokiečių kalbos – Friedricho Schillerio, iš rusų kalbos – Ivano Krylovo pasakėčias, o iš lenkų – Adamo Mickiewicziaus ir kitų autorių (Adamo Asnyko, Juliuszo Slowackio, Teklės Wroblewskos) prozą ir eilėraščius. V. Kudirka savo kaip vertėjo darbuose nuosekliai įgyvendino paties iškeltą kultūrinio visavertiškumo idėją¹ (Šidlauskas).

Antanas Kriščiukaitis-Aišbė (1864–1933) – Vinco Kudirkos amžininkas, taip pat gimęs Marijampolės krašte, Paežeriuose. Jis buvo rašytojas, teisėtyrininkas, profesorius, pirmasis Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas – vienas iš įdomiausių prieškarinio rašytojų, rašęs eilėraščius ir apsakymus, kūręs teisinę kalbą, savo gyvenimą laviravęs tarp teisėtyros ir literatūros: jis vertė Guy de Maupassant'ą iš prancūzų kalbos, iš rusų kalbos – Levą Tolstojų ir Ivaną Turgenevą, sulietuvindamas jų veiksmo realijas.

Jonas Mačys-Kėkštas (1867–1902), kilęs iš Ingavangio netoli Prienuų, mokėsis Marijampolės gimnazijoje, buvo poetas, publicistas, visuomenės veikėjas ir produktyvus vertėjas. Vakarų Europos klasikų kūrinius vertė iš prancūzų (Victoro Hugo) ir vokiečių (H. Heine's, J. W. Goethe's, G. E. Lessingo) kalbų, iš lenkų – Adamo Asnyko, Marijos Konopnickos poeziją, iš rusų kalbos – Nikolajaus Jazykovo, Michailo Lermontovo ir Aleksandro Puškino kūrinius.

¹ <http://www.saltiniai.info/index/details/1053>

Pranas Mašiotas (1863–1940), gimęs Pūstelninkuose netoli Šakių, buvo matematikas, švietimo viceministras, Klaipėdos gimnazijos direktorius, o taip pat aktyvus visuomenininkas, pedagogas, vaikų rašytojas, parašęs apie šimtą penkiasdešimt knygų ir išvertęs apie šešiasdešimt. Vaikų literatūros klasika jo versta iš įvairių užsienio kalbų; iš anglų – Danielis Defoe, Hugh'as Loftingas, Jonathanas Swiftas, Ernestas Setonas Thompsonas ir Herbertas Welsas, iš rusų – Vladimiras Durovas ir Aleksejus Kožėnikovas, iš vokiečių – Waldemaras Bonselsas ir Erichas Kästneris ir iš skandinavų kalbų (ar Skandinavijos šalių literatūrą Mašiotas vertė iš originalo, ar iš tarpinių kalbų – nežinoma).

Kazys Aleksandras Puida (1883–1945), gimęs Šėtijuose, į rytus nuo Šakių, lietuvių rašytojas, dramaturgas, spaudos darbuotojas, labai produktyvus vertėjas. K. Puida ypač mėgo versti komedijas ir dramas, kasmet išversdavo po dvi – tris knygas, išleido net šešiasdešimt vieną. Vertė iš lenkų kalbos Marios Konopnickos, Henriko Senkevičiaus kūrinis, iš rusų kalbos, iš vokiečių – Karlo Heinemano, Hermanno Sudermanno knygas, iš anglų kalbos – Jacko Londono, Thomas'o Mayne'o Reid'o ir Oscaro Wilde'o kūrinis, iš skandinavų – Henriką Ibseną ir Selmą Lagerlōf.

Reikia pastebėti, kad vertimo veikla ne visų amžininkų buvo palankiai vertinama, juo labiau, siejama su lietuvių literatūros branda. Praeities rašytojų grožinės literatūros vertimams nemažai dėmesio skyrė kunigas Juozas Tumas Vaižgantas (1869–1933), rašytojas, literatūros istorikas ir kritikas, visuomenės autoritetas. Nors teigiama, kad jis palankiai atsiliepdavęs apie vieno ar kito vertėjo darbą, (Antano Krikščiukaičio-Aišbės vertimus gyrė už gerą stilių ir kalbą), o kai kada ir pakritikuodavęs (Petrą Arminą-Trupinėlį, Juozą Mačį Kėkštą), vis tik „vertimų su visu lietuvių literatūros procesu ir raida nesusiejo, dažniau tenkinosi atskirais vertėjų darbais“ (Ambrasas-Sasnava 1980: 63–84).

Kad ir ką sakytum, „jei kas ėmėsi ką versti, tai iš patraukimo, ne iš pareigos“ (Visockas 1980: 57) teigė Kazys Ambrasas-Sasnava, perteikdamas vertėjo erudito Prano Povilaičio (1900–1958) mintį, kad vertėjas, ypač senesnių tekstų, turi suprasti tą gaidynę, kuri jo verčiamame veikale vaizduojama, nes kitaip jis rizikuoja (...) suklaidinti skaitytoją. Šitai ypač aktualu, kalbant apie praeities literatūrą (ten pat: 70).

Apžvelgdamas įvairius požiūrius į vertėjo individualybę, K. Ambrasas-Sasnava rėmėsi Elenos Kuosaitės-Jašinskienės (1922–2016) paaiškinimu, esą XIX-ojo šimtmečio pabaigos vertėjams buvę svarbu, remiantis originalu, aktualius tuo laikmečiu klausimus pagvildinti ir savo pažiūras išreikšti, o verčiamieji grožinės literatūros kūriniai turėję būti laiko dvasiai pritaikomi. Turintys talentą išlieka kūrėjais ir vertimuose (ten pat).

Dvidešimtas šimtmetis, savo tektoniniais socialiniais lūžiais sukretęs visą pasaulį ir Lietuvą, lėmė ir darkė įžymių Marijampolės krašto žmonių gyvenimus, skaudžiomis netektimis žymėdamas vertėjų likimus. Vienas iš tokių kūrėjų – **Albinas Baranauskas** (1924–2013), gimęs Bartninkuose, Vilkaviškio pusėje, baigęs Vilkaviškio gimnaziją,

1944 m. pasitraukė iš Lietuvos į Vokietiją, iš jos – į Jungtines Amerikos Valstijas, beveik nežinomas Lietuvoje. Albinas Baranauskas – poetas, kurio „poezijoje tartum nieko nėra čia ir dabar“, prozininkas, kurio novelės ir romanai žavi „ne tik regiono kultūros ypatumais, bet ir klasikine pasakojimo kultūra“ ir vertėjas, „profesionaliai pasirengęs šiam kūrybiniam darbui, suvokęs jo prasmę“ (Sventickas 2013). Į anglų kalbą išvertė Igno Šeinaus, Antano Vienuolio, Vinco Krėvės, Mykolo Vaitkaus, Vytauto Tamulaičio, Antano Vaičiulaičio kūrybos.

Dvidešimtas amžius davė Lietuvos kultūrai vertimo grandą, labai plačių užmojų lituanistą, vertėją, dėstytoją, redaktorių, žurnalistą, rašytoją – o ir gulagų tremtinį – **Edvardą Viskantą**. Edvardas Viskanta (1902–2002) gimė Išlandžiuose šalia Kalvarijos, lankė Marijampolės „Žiburio“ gimnaziją. Vertė iš italų, prancūzų, rusų ir vokiečių kalbų – Giovanni Boccaccio, Benvenuto Cellinio, Silvia Magi Bonfanti ir Luigi Pirandello, Anatolė'io France'o, Victorio Hugo, Italo Calvino, Marcelo Migeo, Guy de Maupassant'o, Alberto Moravia'os, Giovanni Verga'os ir Elio Vittorini'o, Levo Tolstojaus, Bertoldo Brechto ir kitų užsienio rašytojų kūrinius. 1987 m. apdovanotas Antano Venclovos premija už nuopelnus verčiant pasaulinę literatūrą; 1993 m. jam skirta Vinco Rastenio premija už nuopelnus verčiant pasaulinę literatūrą; 1997 m. jam įteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžius, o 2000 m. suteiktas Kauno miesto garbės piliečio vardas.

Pranas Povilaitis (1900–1958), gimęs Valakbūdžiuose netoli Šakių, mokėsi Marijampolės gimnazijoje, italų, prancūzų ir vokiečių kalbų išmoko užsienyje. Legendiniu tapęs vertėjas, praturtinęs lietuvių grožinę literatūrą apie penkiolika tomų verstinės grožinės literatūros. Pasak K. Ambraso-Sasnavos, nenuilstantis plunksnos darbininkas Pranas Povilaitis yra paskelbęs apie dvi dešimtis straipsnių meninio vertimo klausimais, šioje srityje nepralenktas. „Pasak jo [*Prano Povilaičio*], vertėjas ne tik turįs pažinti abiejų kalbų morfologiją, sintaksę, leksiką ir frazeologiją, bet ir gerai suprasti abiejų kalbų sistemų santykį.<...> Vertimas reikalauja iš vertėjo didelio pasiruošimo, gabumo, kartais *tiesiog talento*“ (Ambrasas-Sasnava 1980: 69–70).

Juozas Naujokaitis (1923–2014), gimęs Juškakaimiuose netoli Šakių, didelio meistriškumo ir literatūrinio talento vertėjas, Lietuvos rašytojų sąjungos vertėjų sekcijos narys, Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos garbės narys. Išvertė apie dvidešimt knygų – daug žinomų pasaulio literatūros klasikų kūrinių, redagavo verstines (pasaulinės literatūros šedevrus), kurias sunku suskaičiuoti. Iš prancūzų kalbos – Bernard'o Clavelio, Jules'io Verne'o, Guy de Maupassant'o, François Mauriac'o, Henri Troyat'o, iš rusų – Niko Kazantzakio ir Luigi'o Pirandello romanus. Jam artimi Guy de Maupassant'o samprotavimai apie būtinumą atkakliai ieškoti tinkamo žodžio ir nesišvaistyti bereikalingomis kalbos puošmenomis, o pamąstymai apie „atsakingą pažiūrą į darbą su fraze“ yra verti ir kiekvieno meninės prozos vertėjo dėmesio.

Algirdas Sabaliauskas (1929–2016), gimęs Marijampolėje, baigęs Rygiškių Jono gimnaziją, kalbininkas ir vertėjas, žymus baltistas, lietuvių kalbos leksikos tyrinėtojas į lietuvių kalbą išvertė latvių grožinės literatūros kūrinių.

Kazimieras Juozas Ambrásas, taip pat pasirašantis **Ambrasu-Sasnava** (1934), gimęs Surgučiuose šalia Sasnavos, visai šalia Marijampolės, jėzuitas, kunigas, filologijos mokslų daktaras, publicistas, literatūros ir vertimo tyrinėtojas, vertėjas. Verčia iš anglų, italų, lenkų ir rusų kalbų. Rašė apie vertimo teoriją ir praktiką, „vadovaudamasis kitų šalių darbais, pirmasis Lietuvoje aiškiai atskyrė kalbėjimo apie vertimą rūšis: vertimo teoriją (bendrąją, specialiąją ir dalinę), vertimo istoriją, vertimo kritiką, vertimo praktiką, vertimo dėstymo metodiką bei vertimo bibliografiją, ir jas konkrečiau apibrėžė“ (Malažinskaitė 2015). Savo tyrinėjimuose nagrinėdamas įvairius grožinės verstinės literatūros klausimus, ieškojo atsakymo, „ar bent kur lietuviško vertimo veikloje susidariusi tradicija“. Jam buvo ypač artima mintis, kad, „anot įžymaus anglų kalbininko Dž. Ferto (John Rupert Firth, 1890–1960), jei dabar žinotume, kaip verčiame ir bent ką verčiame, jei į šiuos klausimus galėtume atsakyti griežtais mokslo terminais, būtų dar daugiau pažengta, kuriant bendrosios kalbos teorijos ir filosofijos pagrindus“ (Ambrasas-Sasnava 1984: 4).

Virgilijus Čepaitis (1937) gimęs Šakiuose, literatas, politikas, Nepriklausomybės Akto signataras, grožinės literatūros vertėjas, išvertęs daugiau nei penkiasdešimt knygų, Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos narys. Verčia į lietuvių kalbą iš anglų, lenkų ir rusų kalbų, iš lietuvių – į lenkų ir rusų kalbas. Iš anglų kalbos į lietuvių kalbą išvertė A. A. Milne'o, J. O'Neal'o, Williamo Saroyano, James'o Thurber'io, Tennessee'o Williams'o kūrinių, daug vertė lietuvių rašytojų knygų į rusų kalbą, tarp jų Kazio Sajos, Ievos Simonaitytės, Vytauto Sirijos Giros romanus.

Gražvydas Kirvaitis (1939) gimė Rumokuose šalia Vilkaviškio. Literatūros tyrinėtojas, Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos narys, iš anglų kalbos į lietuvių kalbą išvertė apie dvidešimt romanų ir apysakų, knygų vaikams, istorijos, politinės, ekonominės literatūros, kritikos, paskelbė publikacijų vertimo teorijos klausimais. Gražvydas Kirvaitis, kaip ir Virgilijus Čepaitis, aktyviai reiškęsi vertimo baruose, parašė vadovėlių vidurinėms mokykloms, lietuvių kalbos ir anglų – lietuvių kalbų žodynų vaikams, paskelbė straipsnių apie anglų rašytojus.

Regina Rudaitytė (1952), profesorė, gimė Vilkaviškyje, o mokėsi Marijampolėje. Jos darbas ir vertimo veikla susijusi su dviem aukštosiomis mokyklomis, Vilniaus pedagoginiu institutu ir Vilniaus universitetu – pastarajame prabėgo trys darbo dešimtmečiai. Verčia iš anglų kalbos, yra Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos narė. Pirmąjį vertimą paskelbusi aštuntajame dešimtmetyje, išvertė daugiau nei dešimtį šiuolaikinės anglų ir amerikiečių literatūros kūrinių – Davido Lee Harrisono, Frensi'o Scottto Fitzgeraldo, Sherwoodo Andersono, Joyce'ės Carol Oates, Eugene'o Gladstone'o O'Neillo ir kitų.

Vytautas Dumčius (1963) kilęs iš Šakių. Pirmąją vertimo publikaciją paskelbė dvidešimtojo šimtmečio paskutiniojo dešimtmečio pabaigoje, verčia japonų pasakas ir poetų eiles iš japonų kalbos. Apdovanotas prizais už pasaulio poezijos vertimus į lietuvių kalbą ir už neįkainojamą indėlį stiprinant Japonijos ir Lietuvos ryšius. Publikuoja vertimus periodikoje ir rinkiniuose, yra Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos narys.

Kristina Sprindžiūnaitė, kilusi iš Šakių, žurnalistė, korespondentė, vertėja, Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos narė (<https://www.llvs.lt>). Verčia iš anglų kalbos, iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą ir iš vokiečių kalbą, iš rusų kalbos, skelbia straipsnius periodikoje ir verčia teatrui. Domisi kino filmų vertimu, yra apdovanojimų už geriausias „Kino pavasario“ vertimus koordinatorė, Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos ekspertė. „Kinas, ypač festivaliams, dažniausiai verčiamas be redaktorių, po vertėjo filmų tekstų niekas neskaito. Todėl titrų vertėjas turi būti labai jautrus kalbai, sugebėti savo tekstą skaityti ir redaguoti“, teigia Kristina Sprindžiūnaitė². Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos paskelbtame ir atrinktame 2019 metų vertingiausių šiuolaikinių verstinių knygų sąrašė penkioliktuoju numeriu pažymėtas austrų rašytojo Roberto Menasse'ės romanas „Sostinė“, kurį iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė. Kūrinys išverstas į daugiau nei dvidešimt kalbų. Jame gvildinama iki šiol literatūroje nepaliesta tema – Europos Sąjungos institucijų gyvenimas, o pavadinimas „Sostinė“ nurodo į Europos Sąjungos sostinę Briuselį. Lietuvos verstinę literatūrą praturtino ir naujausias vertėjos Kristinos Sprindžiūnaitės vertimas – Lietuvai mažai pažįstamo, kultiniu laikomo šveicarų rašytojo Christiano Krachto antiutopinis romanas „Imperium“³.

Dalia Saukaitytė (1950), poetė, gimusi Sūduvos žemėje, Uosiuose, rašo eilėraščius dainų forma⁴. Jos pirmasis eilėraščių rinkinys „Rugpjūčio žemuogės“ – labiausiai išdainuota lietuvių poezijos knyga. Pasirodęs dvidešimtojo šimtmečio aštuntajame dešimtmetyje, leido laikmečio kartai pajusti, „kad už teksto slypi istorija su visu prasmės gyliu, <...> nuo žmogaus gimimo iki mirties“, komentuoja jos dainų atlikėjas Kostas Smoryginas⁵. Dalia Saukaitytė – Lietuvos rašytojų sąjungos narė. Ir vertėja: „Vertimas suteikia daug džiaugsmo, nes tai yra darbas su žodžiu, kalbos minkymas“⁶. Išvertė Makso Frajaus, Viktoro Pelevino romanus, kitų autorių apysakų ir pasakų iš rusų kalbos, iš lenkų kalbos – Katarzynos Grocholos romanus, iš anglų kalbos – Maruki Hurakami.

Jeronimas Šalčiūnas, dvidešimto šimtmečio trečiajame dešimtmetyje gimęs Virbalyje, literatas, poetas, garbaus amžiaus sulaukęs gyvena Marijampolėje. Išleidęs de-

² <https://amb.lt/lt/naujienos/>

³ <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/romanas-imperium-tobulejimo-kulta-apnuoginanti-antiutopija.d?id=84870645>

⁴ <http://www.etnografija.vilkaviskis.lt/asmenybes/3780-saukaityte-dalia>

⁵ <https://humanitas.lt/purpurinis-vakaras-eilerasciai-9786099590820.html>

⁶ lytas.lt 2018

šimt poezijos knygelių, priklauso Kaimo rašytojų sąjungai Jonavoje. Buvo pedagogas, Vilniuje baigęs anglų kalbos studijas, o vokiečių kalbą Kijeve, neakivaizdiniu būdu. Vertėjas, iš rusų kalbos išvertęs dvi knygas – Irvingo Stone'o „Gyvenimo geismą“ (kartu su Jonu Čebanausku)⁷ ir Emry'o Hughes'o „Bernardą Šo“. Dirbo vertėju Marijampolės (sovietiniais metais pervardyta Kapsuku) specialiajame konstravimo biure ir vertė įvairią techninę dokumentaciją. Reikia paminėti, kad techninis vertimas tapo aktualus tuo metu, kai SSSR vykdė industrializavimo ir karinės pramonės vystymo politiką. Ši vertimo sritis tapdavo pragyvenimo šaltiniu gabiems, talentingiems kalbininkams, kurie, nors ir norėdami, dėl įvairių priežasčių negalėdavo pasišvęsti literatūriniam vertimui.

Jeronimo Šalčiūno vardą sutinkame ir pasižvalgę techninio vertimo baruose. Sąlygos ir aplinkybės, kuriomis teko dirbti techniniams vertėjams, labai skyrėsi nuo šiandieninių, todėl naudinga bent trumpai prisiminti ir bendrąjį techninių vertėjų darbo kontekstą.

Dabartinės Marijampolės, o tuo metu – Kapsuko Specialus konstravimo biuras (toliau – SKB) per visą savo gyvavimo laikotarpį sovietmečiu buvo vienintelė įmonė Lietuvoje, kurioje pagal nurodytą specializaciją ir pakuotės formą buvo konstruojami pagrindinių tipų įrengimai klampių ir pastos pavidalo produktų fasavimui ir pakavimui į pergamentą, laminuotą foliją ir polimerinės medžiagos indelius ir paketus. Konstruktoriai turėjo žinoti, kas šioje srityje jau yra padaryta. Pagal laikmečio techninius reikalavimus kuriamas įrengimas turėjo prilygti pirmaujančių atitinkamoje srityje užsienio firmų gaminiam. Kaip įrodymas šalia techninės dokumentacijos buvo pridėdama analogiško užsienio gaminio techninis aprašymas. Tai padaryti buvo įmanoma tik turint sukauptą informacinį fondą, jį nuolat papildant mokslinės-techninės literatūros leidiniais, gaunamais iš užsienio žurnalų, bibliotekų ir iš tarptautinių, žinoma, vykstančių sovietmečio Sąjungoje, parodų. Už informacijos paiešką ir techninės informacijos kaupimą buvo atsakingas SKB patentų ir techninės informacijos skyrius, kuriame buvo sukaupta 13 kartotekų su 96 000 kortelių, iš jų – 33 000 išradimų aprašymai ir 2000 užsienio gamintojų aprašų (Sakalauskaitė 2021).

Ieškoti atitinkamos informacijos mokslinėse-techninėse ir techninėse patentų bibliotekose bei į tarptautines parodas kartu su konstruktoriais vyko SKB dirbę anglų ir vokiečių kalbų vertėjai. Jie buvo atsakingi už patentinių aprašymų vertimus į rusų kalbą (SKB buvo sovietinio visasąjunginio pavaldumo, sovietmečio kalba – rusų), kurią, žinoma, mokėjo ir konstruktoriai, skaitę ir naudojęsi techninių aprašymų vertimais. Beje, atitinkamą techninę literatūrą vokiečių kalba SKB prenumeravo, pavyzdžiui, tuo metu Vokietijos Demokratinėje Respublikoje leidžiamą leidinį „Verpackung“ su pakavimo mašinų ir jų dalių aprašymais, arba gaudavo iš sąjunginės ministerijos, prenumeruoti

⁷ https://www.goodreads.com/author/show/5774026.Jeronimas_al_i_nas

leidinius anglų kalba dėl istorinių priežasčių nebuvo galima. Ne visi konstruktoriai turėjo pakankamus užsienio kalbų įgūdžius, todėl vertimai raštu buvo reikalingi. Teko versti ir žodžiu, nes į tarptautines parodas Minske, Kijeve ir Maskvoje konstruktoriai vyko noriai, siekė susipažinti su Vakarų pasaulio pasiekimais SKB tematikos srityje.

Vertimo iš anglų ir vokiečių kalbų patirtį vertėjai ugdė skaitydami surinktą informacinę medžiagą, atrinkdami ir konstruktoriams galimai naudingą, ir aktualią, kurią reikėtų išversti, nuolat su jais konsultavosi. SKB konstruktoriai vyko į Drezdeną pas bendradarbiavimo partnerius ir priimdavo atvykusius atstovus iš jų organizacijos. Deja, anglų kalbos vertėjas versti žodžiu galėjo tik tarptautinėse parodose, nes su angliškai kalbančiomis šalimis galimybės bendradarbiauti nebuvo. Vis dėlto viena tokia galimybė pasitaikė, kai į SKB buvo atvykusi grupė verslininkų iš Prancūzijos – bendraudama anglų kalba ji siekusi užmegzti bendradarbiavimo kontaktus.

Techninės literatūros anglų kalba SKB buvo sukaupta nemažai, vertimų netrūko – tokiomis sąlygomis čia ir darbavosi Jeronimas Šalčiūnas. Pasipasakojęs apie abu verčiamus grožinės literatūros romanus, kolegų paprašytas atnešė parodyti kūrinio egzempliorius rusų ir originalo, anglų, kalbomis. Pakomentavo, kad rusiškame romane, lygindamas su originalu, radęs praleistų vietų ir nežinojęs, kaip pasielgti – išversti praleistas vietas iš anglų kalbos ar taip pat praleisti. Kolegės, deja, nieko negalėjusios patarti, nes grožinės literatūros vertimas nebuvo įprasta veikla. Atrodė, kad kolegai Jeronimui Šalčiūnui grožinės literatūros vertimas buvo mielesnis, vėliau jis pasirinko kūrybinę gyvenimo ir darbo kryptį.

Maisto produktų fasavimo-įpakavimo mašinų konstravimas SKB buvo produktyviai tęsiamas, darbų apimtys nuolat didėjo, todėl anglų kalbos vertėjas buvo reikalingas. Tuo tikslu buvo priimta dirbti ir šio teksto autorė⁸ (2020), kuriai teko stropiai mokytis techninės anglų kalbos ir versti ištisą septynmetį, iki SKP pertvarkos į privačią organizaciją paskutiniojo dešimtmečio pradžioje. Verta paminėti, kad sovietmečiu nė viena mieste veikusi organizacija, įmonė, fabrikas ar gamykla neturėjo įdarbinę vertėjų. Iškilus vertimo reikiamybei, jų administracija kreipdavosi į SKB vadovybę, ir vertimus atlikdavo čia dirbę anglų ar vokiečių kalbų vertėjai.

Išvados

Lietuvių savimonės ir tautinio patriotizmo pakilimas devynioliktojo šimtmečio antrojoje pusėje ir dvidešimtojo amžiaus pirmoje pusėje pasireiškė lietuvių kalbos, jos istorijos ir kultūros gaivinimu. Marijampolės regionas, artimai susidurdamas su lenkų ir vokiečių kalbomis ir ideologija, būdamas ne visada draugiškų kultūrų apsuptyje, stiprino

⁸ <https://suduvosgidas.lt/laiko-dulkes-nubraukus-7-dalis-nuo-mokytojos-iki-vertejos/>

lietuviškumą kalbos patriotizmo pagrindu, tačiau išugdė ir visą plejadą vertėjų, eruditų, daugiakalbių kūrėjų, suvokusių kitų kultūrų vertę ir reikšmę savos kultūros augimui.

Čia paminėtų vertėjų – ir jų kritikų – gyvenime ir veikloje ryškios kelios nuostatos. Tai – gimtosios kalbos stiprinimas, plėtimas, turtinimas, pasinaudojant originalo kultūroje esančiomis sąvokomis ir kultūros apraiškomis, pajungiant vertimo darbą tautinės valstybės kūrimui ir jos kalbos išsaugojimui pačiais sunkiausiais istorijos metais. Svarbu ir tai, kad praktinė veikla suponavo ir skatino vertėjų patirtį išreikšti apibendrintomis išvadomis, kurti ir diegti taisykles, rašyti apžvalginius straipsnius, knygas ir vertimo studijų vadovėlius. Vertimo veikla iš Marijampolės regiono kilusiems vertėjams buvo ir yra neatsiejama nuo dvasinės pasaulio kultūros paveldo suvokimo ir siekio įamžinti reikšmingiausius jos kūrinius gimtąja lietuvių kalba.

Vienas iš šio straipsnio–apžvalgos tikslų – paskatinti ir kituose Lietuvos regionuose gyvenančius tyrėjus rašyti savo krašto vertimo ir vertėjų istoriją. Gal pamažu sukaup- tume tiek medžiagos, kad būtų parašyta išsami visos Lietuvos vertimo istorija, kurioje nebūtų pamirštas nei vienas prie šio darbo prisidėjęs kūrėjas.

Literatūra

- Ambrasas-Sasnava, Kazimieras. 1980. Lietuvių vertimo teorijos užuomazgos. *Meninio vertimo problemos*, 63–84. Vilnius, Vaga.
- Ambrasas-Sasnava, Kazimieras. 1984. Vertimo tyrinėjimai, 3–4. Vilnius: Mokslas.
- Asmenybės. 1990–2015. Lietuvos pasiekimai, I–II tomai*. 2015. Kaunas: Leidybos idėjų centras.
- Kalarikkal, Niveditha. 2012. Mediating Cultures, Languages and Confronting the 'Other': Ethnographic Writings and Inter-lingual Translations. *Vaagartha: A Festschrift to Padmakar R. Dadegaonkar*, edited by Shivarama Padikkal and Tariq Khan, 180–189. Hyderabad: CALTS, University of Hyderabad. Accessed June 13, 2021. https://www.academia.edu/34714132/Mediating_cultures_and_languages.pdf
- Kažukauskaitė, Audronė. „Purpurinio vakaro“ autorė Dalia Saukaitytė džiaugiasi tuo, kas yra dabar. *Lrytas.lt*, <https://www.lrytas.lt/kultura/literatura/2018/08/15/news/-purpurinio-vakaro-autore-dalia-saukaityte-dziaugiasi-tuo-kas-yra-dabar-7264002>.
- Klioštoraitytė, Rasa. 2011. *Vertėjo uždavinys pagal U. Eco. Vertėjas-derybininkas. Vertimo studijos* 4, 152–158.
- Kviklys, Bronius. 1966. *Mūsų Lietuva. III tomas*. Vilnius: LEL.
- Malaižinskaitė, Erika. 2015. Kazimieras Ambrasas-Sasnava: „Broviausi į mokslą, kuris – tik išrinktiesiems“. *Literatūra ir menas*. <https://literaturairmenas.lt/publicistika/kazimieras-ambrasas-sasnava-broviausi-i-moksla-kuris-tik-isrinktiesiems>.
- Meninio vertimo problemos*. 1980. Vilnius: Vaga.
- Miškinis, Algimantas. 1995. *Marijampolės miestas iki 1940: istorija ir architektūra*. Vilnius: Mintis.
- Peckus, Vincas. 1992. *Senoji Marijampolės gimnazija*, 191–227. Kaunas: Šviesa.
- Sturge, Kate. 2007. *Representing Others: Translation, Ethnography and the Museum*. Manchester: St. Jerome Publishing.

- Povilaitis, Vitas. 2020. Marijampolės apskritis. Lietuvai ir pasauliui. https://lietuvai.lt/wiki/Marijampol%C4%97s_apskritis.
- Rukštelienė-Bernotienė, Laimutė. Laiko dulkes nubraukus... (7 dalis) Nuo mokytojos iki vertėjos... <https://sduvosgidas.lt/laiko-dulkes-nubraukus-7-dalis-nuo-mokytojos-iki-vertejos/>.
- Sakalauškaitė, Liusė. 2021. <https://sduvosgidas.lt/laiko-dulkes-nubraukus-32-patentu-ir-technines-informacijos-skyrius/>
- Sventickas, Valentinas. Nuo Vištyčio kalvų. *Literatūra ir menas* 17. 2013-04-26. Vilnius.
- Šidlauskas, Marijus. *Kudirka*. <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1053>.
- Urbanavičienė, Dalia. 2013. Sūduva ar Suvalkija? <https://alkas.lt/2013/02/18/d-urbanaviciene-suvalkija-ar-suduva/>.
- Urbas, Dominykas. 1962. J. Jablonskis ir verstinė literatūra. *Kalbotyra* 5, 13–26.
- Vaitiekūnienė, Aldona. 1989. *Vincas Kudirka. Raštai I*. Vilnius: Vaga.
- Visockas, Vytautas. 1980. Vertimų medžio šaknys ir metūgės. *Meninio vertimo problemos*. 7–63. Vilnius: Vaga.